

Jakov Jukić

Religija u modernom industrijskom društvu

Crkva u svijetu, Split 1973, stranica 466

Knjiga o kojoj govorimo nešto je prerađeni i dopunjeni niz članaka što su ponajviše u reviji »Crkva u svijetu«. Malo je rasprava koje se odnose na područje sociologije religije tako bogato ilustrirano numeričkim podatcima kao ovo djelo, što ga, kao i suvremena interpretacija socioloških shvaćanja, čini izuzetno interesantnim. Sociološki podaci koje nam Jukić prezentira uglavnom su rezultati istraživanja iz zemalja Zapadne Evrope i Sjedinjenim Američkim Državama. U želji da fenomen religije obuhvati u totalitetu, da mu odredi mjesto unutar društvene tipologije, autor nije mogao izbjeći određene političke implikacije koje nameće sam pristup određivanja društvenog modela. Sve to čini nam se dovoljnim razlogom da smatramo kako Jukićeva knjiga zaslužuje da se o njoj temeljitije progovori.

Knjiga ima osam poglavlja. Uvodno poglavlje pod naslovom »Na izvorima modernog mentaliteta« služi autoru da pronađe razloge racionalizacije i ateizacije. Drugo poglavlje »Poruke suvremenog ateizma« predstavlja želju autora da participira u mislima svijeta. Pod naslovom »Nesmirenosti i nade povijesnog čovjeka« analizira se nada kao pokretač ljudske akcije, a poglavljem »Univerzalizam i kulture« Jukić nastoji pomiriti pluralizam kultura s univerzalnošću ljudskog mentaliteta smatrajući univerzalnost humanitasa homogenim temeljem kulture, koji je u svom pluralizmu temelj slobode samog humanitasa. U poglavljju »Problemi socijaliziranog svijeta« autor nas upućuje na vlastiti teoretski model globalnog društva u kojemu će proučavanje fenomena religije biti postavljeno kao proučavanje dijela društvene stvarnosti. »Problemi automatiziranog svijeta« jest poglavlje u kome nam autor daje konačnu razradu svog teoretskog modela, i u kojemu se bavi slijedećim ključnim problemima: 1) problemom podijele suvremenog društva na masu i elitu, 2) rađanjem masovnog čovjeka — indoktriniranog, instrumentaliziranog, proizvedenog u serijama, 3) specijaliziranom proizvodnjom i s radnikom u njoj, koji je abortirao u svojoj kreativnosti. U poglavljju pod naslovom »Religija u industrijskom društvu«, prikazujući i analizirajući statističke podatke autor želi odrediti kako i u kojoj mjeri novi tehnološki i urbani prostori određuju kristijanizaciju i dekristijanizaciju. Jukić izdvaja deset osnovnih simptoma dekristijanizacije: 1) pad vjerske prakse; 2) apstraktnost i beživotnost religije; 3) disolucija dogmatičkog vjerovanja; 4) vjera djece, žena i staraca; 5) obiteljska vjera u svijetu krize obitelji; 6) vjera bogatih i nevjera sircmašnih; 7) vjera bez crkava i bez svećenika; 8) nespремnost crkve za urbanu revoluciju; 9) nerazumljivost religijskog jezika; 10) sukob tehničkog i religioznog mentaliteta. Autor zatim pomalo profetski postavlja prognozu o pozitivnoj evoluciji kristijanizacije analizirajući uspjeh katolicizma u Sjedinjenim Američkim Državama. Posljednje poglavlje nosi naslov »Religija u postindustrijskom društvu«. Ono je podijeljeno na tri dijela: 1) Podzemna religija, 2) Nevidljiva religija, 3) Zaboravljena religija, i svaki je dio samostalna cjelina.

Knjiga Jakova Jukića pokušaj je poziva na dijalog u dobroj volji koja će poštovati misao drugog. Autor se zalaže za angažirano kršćanstvo, kršćanstvo okre-

nuto profanom svijetu. On ističe kako je angažirano kršćanstvo za njega borba za socijalnu pravdu i veće poštovanje čovjeka. Što to stvarno znači? Jukić želi crkvu koja će proširiti svoj utjecaj, i okupiti sve — da svima govori. Shvati li se na taj način Jukićeva knjiga, onda ona nije ništa drugo do pokušaj odgovora na pitanje: tko je kriv da ima ateista? Radi li se o tendencijama prakticističkog djelovanja crkve? Jukić traži od kršćana da se angažiraju (i knjiga mu, dakle, hoće da bude angažirana tražeći angažiranost drugih), a ako to znači konfesionalnu političku partiju, otkriva se jedna od socioloških projekcija religije: klerikalizam, kao iskorištavanje religije od njenih vjernika, za interese društvenih kategorija. Promatrano tako, formula: »religija je privatna stvar« postaje paradoksalna individualistička vizija.

Vodeći nas kroz presjek suvremene literature, Jukić upozorava na sveprisutnu tjeskobu kao posljedicu straha modernog čovjeka suočena s Ništa, i na izlaz iz tog straha u viziji nadolaska i razumijevanja bitka. Nada se javlja kao bitna struktura ljudskog bitka. Shvativši marksizam kao »neku nadu« autor smatra da svijet danas živi od marksističke i kršćanske nade. Tako je Jukić postavio paralelu između dva načina mišljenja da bi odmah zatim jasno razgraničio osnovne razlike definicijom: »Kršćanstvo traži od ljudi da uzljube svijet jer će ga tako najbolje spasiti, dok marksizam traži od ljudi da promijene svijet jer će ga tako najbolje ljubiti.« To je granica u okviru koje će teći njegova diskusija s marksizmom. Tretirajući marksizam kao integralni dio građanske filozofske misli, a ne kao bitno novi i različiti način mišljenja, Jukić, premda pokušava izbjeći jednodimenzionalan pristup i pogrešnu interpretaciju, često to nije kadar.

Jukić otkriva bit modernog ateizma u tvrdnji: taj se ateizam prvenstveno bavi čovjekom, afirmirajući humanizam i čovjekov zbiljski svijet, nasuprot otuđenom čovjeku i izopačenom svijetu. Tom tvrdnjom počinje dijalog o jednoj od veoma omiljenih tema u bližoj suvremenosti, o alijenaciji. Određujući povijesno shvaćanje alijenacije, autor ne pokušava obezvrijediti: plemenitu akciju spasavanja čovječjeg lika u nečovječnom svijetu. Spriječen svojim personalističkim svijetozazorom tretirati alijenaciju u punom opsegu pojma, on odbija da vidi mrtvog boga radi sretnog i slobodnog čovjeka. Jukić je spreman prihvatiti mnoge aspekte modernog svijeta i započeti s njim dijalog iskrene i recipročne potražnje. »Suvremeni kršćanin ne može olako preskočiti djelo Marxa, Nietzschea i Freuda, jer je njihovom radikalnom demistifikacijom svih iluzija svijesti proširena sama istina autentične religiozne svijesti« (str. 71), kaže Jukić. Istovremeno, to je razlog, zašto mi, bez obzira na idejnu orijentaciju, ne možemo preskočiti Jukića.

Tezom »U animalnom svijetu unutrašnji princip bića jest nagon, a u ljudskom svijetu to je društveni red« (145 str.), autor ukazuje na proces socijalizacije izazvan industrijalizacijom modernog društva. Socijalizam je, smatra Jukić, ideologija socijaliziranog svijeta; naglašavajući prvenstveno negativne aspekte socijalizacije i negirajući progres revolucionarnog osviješćivanja, on promatra proces socijalizacije kao proces koji svoj krajnji cilj nalazi u zajedničkoj svijesti Čovječanstva, jednoj svijesti, jednoj personalnosti, što nije ništa drugo do dijalektika još jednom okrenuta i vraćena Hegelu. Ne uviđajući totalitarnost ideja što ih propovijeda, Jukić se kritički osvrće na tendencije birokratizacije i institucionalizacije, pronalazeći razlogom tih pojava masovni i naivni scijenistički fideizam. I slijedimo dalje Jukića: kao posljedica jedne morbidne društvene situacije, čovjek bježi u autentičnija i manje anonimna društva što je razlogom bujanja vjerskih sekta i bunta mladih.

Povijesno određujući pojam socijaliteta, Jukić izdvaja, kako sam kaže, dva snažna misaona pritoka obrane zajedništva, Marxa i Teilharda de Chardina, koji nasuprot ostalih filozofa ne otkrivaju socijalitet u sferi apriornih i etičkih kategorija kao neku nužnost razvoja idealnog humaniteta. »Na kraju povijesti postavljena je najveća čovjekova potreba i želja: zbiljska zajednica i drugi čovjek u njoj« (str. 167), kaže Jukić interpretirajući Marxovu misao o kraju pretpovijesti i početku povijesti. Treba ići, smatra Jukić, još dalje od »kraja povijesti« da bi se pronašao sav bogati sadržaj fenomena socijalizacije. »U misaonim odobljescima što ih taj fenomen neizostavno izaziva u prostorima duha, položaj Teilharda de Chardina bit će sigurno sve interesantniji i suvremeniji, s obzirom da je njegova vizija socijalizacije barem u nekim točkama, dublja i sveobuhvatnija od prethodnih; dublja, jer Teilhard de Chardin svoje zaključke temelji na znanstvenim izvorima, a ne samo

na filozofskim razmišljanjima, sveobuhvatnija, jer pojam bića koje se socijalizira shvaća mnogo šire, ne isključujući iz njega baš ništa, dapače ni samu nadnarav« (str. 167). »Za Teilharda de Chardina, dakle, Evolucija ne zastaje kod čovjeka, ona se ne zaustavlja u kritičkoj točki refleksije. Pošto se izrazila kroz biološku evoluciju koja kulminira pojavom čovjeka, ova se kozmička evolucija danas izražava kroz konvergenciju Čovječanstva« (str. 168), kaže Jukić prihvaćajući osnovne Chardinove postavke. Dakle, Jukić i Teilhard pripadaju istoj kategoriji, onoj koju je Peter Medawar opisao u svom poznatom eseju »Fenomen Chardina«: »Teilhard je primjenjivao jednu intelektualno neuzbudljivu metodu, kojom je postizao skromnu dobit. On nije polazio od onoga što čini neki argument logičnim, ili od onoga što može da ga dokaže; on čak nije sačuvao ni opće dostojanstvo znanstvenog pisanja, i zato je njegova knjiga tobože znanstvena rasprava. Sve u svemu, on piše potpuno nerazumljivim stilom, a sve je konstatirao, prima facie, očevidno duboko. To je zbog toga što je Teilhard imao tako izvanredno duboke misli da je to jako teško slijediti — stvarno to je iznad mogjeg jadnog mozga, a zapravo nije ni pokazano kako duboko i važno to može biti.«¹

Definirajući što je to postindustrijsko društvo, te opisom socijalnih kretanja u visoko urbaniziranim i industrijaliziranim zemljama, autor pokušava konstruirati sociološku tipologiju budućeg društva: »Današnja slika religije u najnaprednijim zemljama bit će sutra slika religije u cijelom svijetu« (str. 317). Poimanje buduće religije građeno na iskustvima današnjeg zapadnog svijeta, može, ali i ne mora biti, ispravan put da se vidi ishod današnje religijske situacije. Jedino pitanje jest: tko nam jamči da je današnji zapadni model, model po kojemu će se graditi budući svijet.

Analizirajući pojavu malih i slobodnih grupa u prostoru suvremene crkve, tzv. podzemnu crkvu ili podzemnu religiju, autor ukazuje na sve veću politizaciju unutar religijskog fenomena. Tendencija politizacije nije međutim prisutna samo u podzemnoj crkvi — ona se u jakoj mjeri danas usuljala u gotovo sve službene crkve. To se najbolje pokazalo na Svjetskoj konferenciji kršćanskih crkava u Uppsali, gdje su političke ocjene i političke akcije bile u središtu svih razgovora i odluka. Zna se za slučajeve da je službena crkva priznala neke podzemne crkve, što bez sumnje nije moguće drugačije protumačiti nego kao pokušaj inkorporiranja podzemne crkve u složeni sistem političke manipulacije službenih crkava širom svijeta. Jukić ne vidi, ili ne želi vidjeti, manipulaciju od strane službene crkve kad opisuje događaje kao što su najnoviji vjerski pokreti u kojima se milijunska hippyevska mladost neočekivano preobražava u »Isusov narod«, kako ona sebe naziva.

Podzemna religija zajedno s nevidljivom religijom jest sociološki model u budućem društvu. Premda su ova dva modela vremenski istodobna, nevidljiva je religija po smislu iza podzemne, a očituje se jačanjem potrošačke osobnosti i proširenjem privatizacije čovjekova ponašanja. Tema o nevidljivoj religiji jest razmatranje perspektive ideje o vaninstitucionaliziranoj izvancrkvenoj religiji, što i nije ništa drugo do religija stvarno svedena na privatnu stvar. To svakako nije, a čini se ne može ni biti, ono za što se Jukić zalaže, jer znači emancipaciju svake pojedinačne svijesti; i zajedništvo se javlja samo u obliku participacije, a nikako u obliku pripadanja.

Autor nas upozorava na krizu sociološkog pristupa religiji. Ne možemo a da se ne upitamo: kojega pristupa? Misli li Jukić, kad kaže da je slabost ljudskog jezika o religiji najbolji govor same religije, na slabost svoga jezika i na krizu funkcionalističkog pristupa kao što je njegov?

Rezimirajući sve što nam je Jukić iznio, ne možemo a da ne zaključimo: Jukić je s kršćanskih pozicija pokušao ostvariti dijalog u dobroj volji i u želji da poštuje misao drugoga. Prihvaćajući kritičke i polemičke ideje modernog svijeta, on je morao doći do dileme: ili odbaciti svoje polazište ili se povući i priznati nemogućnost takva pristupa. Rečenicom o slabosti ljudskog jezika on proglašava izlišnom svaku kritiku vraćajući nas od racionalnog iracionalnom, od dijaloga šutnji.

Vjekoslav Afrić